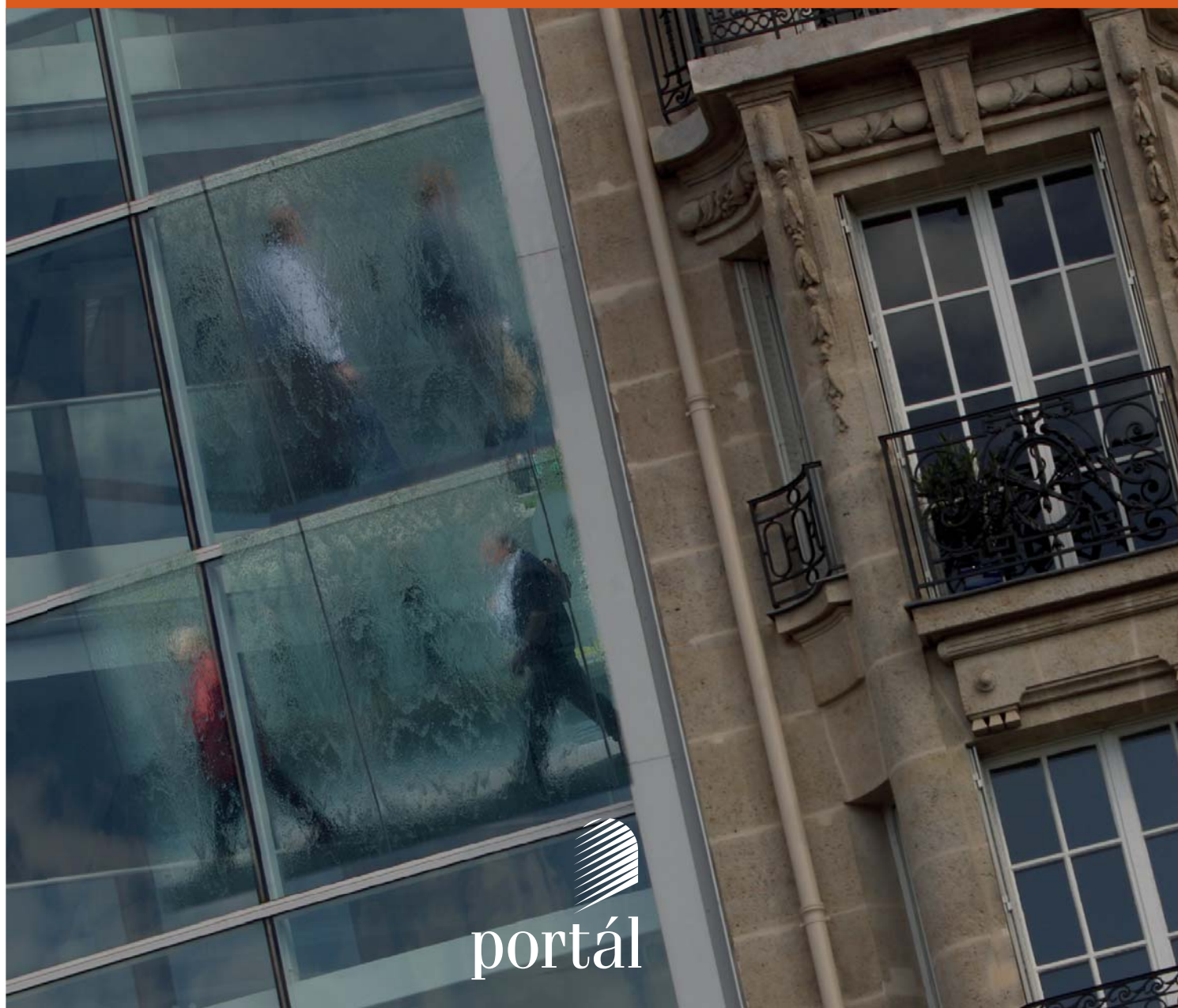

Občanský sektor

Marek Skovajsa a kol.

Organizovaná občanská společnost v České republice

Občanský sektor

Marek Skovajsa a kol.

Organizovaná občanská společnost v České republice

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Skovajsa, Marek

Občanský sektor : organizovaná občanská společnost
v České republice / Marek Skovajsa a kol. – Vyd. 1. – Praha :
Portál, 2010. – 376 s.
ISBN 978-80-7367-681-0 (váz.)

323.21 * 334.012.46 * 347.191.11 * 334.012.44 * (437.3)

- občanská společnost – Česko
- neziskový sektor – Česko
- neziskové organizace – Česko
- sociální ekonomika – Česko
- kolektivní monografie

334 - Formy organizace a spolupráce v ekonomice [4]

*Publikace byla podpořena projektem specifického výzkumu Fakulty humanitních studií
Univerzity Karlovy v Praze.*

*Kapitola 8 vznikla z podpory Fulbrightova-Masarykova stipendia uděleného Fulbrightovou
komisí v České republice.*

*Kapitola 10 je zároveň dílčím výstupem projektu GA ČR č. 402/08/0571
Sociální ekonomika – nová oblast výzkumu v České republice.*

Lektorovali prof. Ing. Helena Kuvíková, Ph.D., a doc. PhDr. Karel B. Müller, Ph.D.

© Marek Skovajsa, 2010

© Portál, s. r. o., Praha 2010

ISBN 978-80-7367-681-0

Obsah

Seznam zkratk	13
-------------------------	----

Úvodem o studiu organizované občanské společnosti

(Marek Skovajsa, Marie Dohnalová)	16
---	----

1 Organizovaná občanská společnost: teorie a vývoj (Marek Skovajsa)	30
1.1 Úvod	30
1.2 Definice a terminologie	31
1.2.1 Občanský sektor v sektorovém modelu	31
1.2.2 Třetí sektor a další alternativní označení k termínu občanský sektor . . .	32
1.2.3 Občanský sektor	34
1.2.4 Terminologie organizací občanské společnosti	36
1.2.5 Strukturálně-operacionální definice organizací občanské společnosti . .	37
1.3 Základní typologie a teorie organizací občanské společnosti	41
1.3.1 Rozdělení organizací občanské společnosti podle typu	41
1.3.2 Funkce organizací občanské společnosti	42
1.3.3 Sociální kapitál	43
1.3.4 Ekonomická vysvětlení vzniku organizací občanské společnosti	44
1.3.5 Teorie sociálních počátků organizované občanské společnosti	46
1.4 Historie organizované občanské společnosti v českých zemích	48
1.4.1 Organizovaná občanská společnost v ČR podle teorie sociálních počátků .	48
1.4.2 Role církví a náboženství v české organizované občanské společnosti . .	49
1.4.3 Česká organizovaná občanská společnost v 19. století	50
1.4.4 Česká organizovaná občanská společnost ve 20. století	54
1.5 Závěr	58

2	Občanská společnost a demokratický stát (<i>Marek Skovajsa</i>)	62
2.1	Úvod	62
2.2	Přehled definic občanské společnosti	64
2.2.1	Vývoj myšlení o občanské společnosti.	64
2.2.2	Vymezení občanské společnosti ve společenském prostoru	69
2.3	Občanská společnost v demokratickém politickém systému.	71
2.3.1	Občanství a občanská společnost	72
2.3.2	Občanská společnost a zprostředkování zájmů	74
2.3.3	Veřejnost a veřejná sféra	77
2.4	Občanská společnost v demokratickém státě	79
2.4.1	Soukromé a veřejné	79
2.4.2	Rozhraní mezi demokratickým státem a občanskou společností	81
2.4.3	Veřejná prospěšnost	83
2.5	Závěr	85
3	Občanský sektor, trh a stát z pohledu vybraných teorií (<i>Selma Muhič Dizdarevič</i>)	90
3.1	Úvod	91
3.2	Občanský sektor a trh	92
3.2.1	Selhání trhu v poskytování veřejných statků.	93
3.2.2	Efektivita a rovnost	95
3.2.3	Typy spolupráce mezi občanským sektorem a trhem	96
3.3	Občanský sektor a stát.	98
3.3.1	Vztah občanské společnosti a státu v klasickém a egalitaristickém liberalismu	99
3.3.2	Selhání státu a občanského sektoru	101
3.3.3	Tři modely vztahů státu a občanského sektoru	103
3.3.4	Poslání OOS	108
3.4	Závěr	109
4	Česká občanská společnost – data, fakta a měření (<i>Tereza Pospíšilová</i>)	113
4.1	Úvod	113
4.2	Velikost občanské společnosti: počet OOS, počet členů a počet zaměstnanců	114
4.2.1	Počet OOS	115
4.2.2	Počet členů OOS	118
4.2.3	Počet zaměstnanců OOS	122
4.3	Dárcovství a dobrovolnictví	123
4.3.1	Dárcovství	124

4.3.2	Dobrovolnictví	125
4.4	Další formy participace v občanské společnosti	128
4.5	Oblasti činnosti OOS	129
4.6	Měření a hodnocení neziskového sektoru v mezinárodním srovnání . . .	132
4.6.1	Mezinárodní srovnávací výzkum neziskových organizací Univerzity Johnse Hopkinse	133
4.6.2	Index občanské společnosti CIVICUS	135
4.6.3	Index životaschopnosti OOS	137
4.6.4	Další mezinárodní průzkumy a hodnocení relevantní pro občanskou společnost	139
4.7	Závěr	140
5	Financování organizované občanské společnosti v České republice (Marie Dohnalová)	144
5.1	Úvod	144
5.2	Organizovaná občanská společnost a stát	145
5.2.1	Soukromý, veřejný a občanský sektor	145
5.2.2	Důvody státního financování činností organizací občanské společnosti. .	147
5.2.3	Přednosti organizací občanské společnosti.	148
5.3	Rada vlády pro nestátní neziskové organizace	149
5.4	Nadační investiční fond	150
5.5	Dotace státu organizacím občanské společnosti	153
5.5.1	Přímá nebo nepřímá státem poskytovaná finanční podpora OOS nebo dárcům	153
5.5.2	Zásady dotační politiky státu vůči OOS.	155
5.6	Další finanční zdroje pro organizace občanské společnosti	158
5.6.1	Společenská odpovědnost firem	158
5.6.2	Sdílený marketing	160
5.6.3	Finanční možnosti pro organizace občanské společnosti z fondů EU. . .	161
5.7	Závěr	163
6	Právo pro organizace občanské společnosti (Lenka Deverová).	166
6.1	Úvod	166
6.2	Právnícká osoba	168
6.2.1	Základní znaky	168
6.3	Základy právní úpravy organizací občanské společnosti	169
6.3.1	Zřízení a vznik organizací občanské společnosti	170
6.3.2	Zrušení, likvidace a zánik organizací občanské společnosti	174
6.4	Nadace a nadační fondy	175
6.4.1	Historický exkurz	175

6.4.2	Pojem a základní znaky	176
6.4.3	Rozdíl mezi nadací a nadačním fondem	177
6.4.4	Zřízení nadace a nadačního fondu	177
6.4.5	Vznik nadace a nadačního fondu	179
6.4.6	Zrušení, likvidace a zánik nadace a nadačního fondu	180
6.4.7	Orgány nadace a nadačního fondu	182
6.4.8	Výroční zpráva nadace a nadačního fondu	189
6.4.9	Připravovaná novela ZNNF	191
6.5	Spolky, občanská sdružení	191
6.5.1	Pojem spolek, občanské sdružení	191
6.5.2	Vznik občanského sdružení	192
6.5.3	Zánik a majetkové vypořádání občanského sdružení	195
6.5.4	Členství v občanském sdružení	197
6.5.5	Orgány občanského sdružení	198
6.5.6	Organizační jednotky občanského sdružení	198
6.6	Obecně prospěšné společnosti	198
6.6.1	Historický exkurz	198
6.6.2	Pojem obecně prospěšné společnosti	199
6.6.3	Založení obecně prospěšné společnosti	199
6.6.4	Vznik obecně prospěšné společnosti	201
6.6.5	Zrušení, likvidace a zánik obecně prospěšné společnosti	201
6.6.6	Orgány obecně prospěšné společnosti	203
6.6.7	Hospodaření OPS a výroční zpráva o činnosti a hospodaření	207
6.6.8	Připravovaná novela ZOPS	208
6.7	Evidované právnické osoby církví a náboženských společností (EPO)	209
6.7.1	Evidence řeholní instituce	210
6.7.2	Evidence účelového zařízení	211
6.7.3	Zrušení evidence EPO	211
6.8	Závěr	212
7	Ekonomické aktivity organizací občanské společnosti z právního hlediska (<i>Lenka Deverová</i>)	214
7.1	Úvod	214
7.2	Ekonomické aktivity nadací a nadačních fondů	215
7.2.1	Vlastní podnikání nadací a nadačních fondů	215
7.2.2	Sponzoring a reklama	216
7.2.3	Účast nadací a nadačních fondů na podnikání jiných osob	217
7.2.4	Ostatní činnosti	218
7.3	Ekonomické činnosti občanských sdružení	219
7.3.1	Neziskové služby	219

7.3.2	Podnikání	219
7.3.3	Sponzoring	220
7.3.4	Účast na podnikání jiných osob	220
7.4	Ekonomické činnosti obecně prospěšných společností	221
7.4.1	Obecně prospěšné služby	221
7.4.2	Doplňková činnost	222
7.4.3	Další aktivity	222
7.5	Ekonomické činnosti evidovaných právnických osob církví a náboženských společností	223
7.6	Závěr	223
8	Management organizací občanské společnosti (<i>Thomas P. Holland</i>)	225
8.1	Úvod	225
8.2	Základní teoretické přístupy k managementu	227
8.2.1	Manažerský systém POSDCORB	227
8.2.2	Škola human relations	228
8.2.3	Kontinuum manažerských stylů	230
8.2.4	Management podle cílů	233
8.3	Poslání a cíle organizace	234
8.4	Nábor vhodných pracovníků	235
8.5	Správní rada	236
8.6	Komunitní vztahy a marketing	238
8.7	Fundraising	240
8.7.1	Příjmy z prodeje a uživatelské poplatky	241
8.7.2	Granty	241
8.7.3	Příprava grantové žádosti	242
8.7.4	Zvláštní akce	243
8.7.5	Individuální fundraising	243
8.7.6	Správcovství darů	245
8.8	Závěr	246
9	Účetnictví v organizacích občanské společnosti (<i>Petr Couf</i>)	248
9.1	Úvod	248
9.2	Základní pojmy účetnictví	249
9.2.1	Předmět a forma účetnictví	249
9.2.2	Rozvaha	250
9.2.3	Výkaz zisku a ztráty	250
9.2.4	Účetní období	251
9.2.5	Oceňování	252
9.2.6	Struktura výkazů, míra agregace	253

9.3	Pohled na svět prostřednictvím rozvahy a výkazu zisku a ztráty	254
9.3.1	Zastavení první – operace s hotovostí, náklad za hotové	255
9.3.2	Zastavení druhé – náklad na fakturu	256
9.3.3	Zastavení třetí – výnos z pronájmu, pohledávka.	257
9.3.4	Zastavení čtvrté – předem placené nájemné	258
9.3.5	Zastavení páté – členské příspěvky	259
9.3.6	Zastavení šesté – započtení	261
9.3.7	Zastavení sedmé – zálohy, jejich zúčtování a časové rozlišení nákladů. . .	261
9.3.8	Zastavení osmé – dlouhodobý majetek	263
9.3.9	Zastavení deváté – položky malé významnosti	266
9.3.10	Zastavení desáté – dotace, výnosy a náklady	266
9.3.11	Zastavení jedenácté – přijetí věcného daru	268
9.3.12	Zastavení dvanácté – inventarizace majetku a závazků	269
9.4	Vedení účetnictví v praxi	273
9.4.1	Účetní knihy	273
9.4.2	Má dáti – dal a jeho užití	273
9.5	Audit	274
9.5.1	Účel auditu	274
9.5.2	Činnost auditora	275
9.5.3	Meze použitelnosti auditu	275
9.6	Shrnutí účetních zásad	276
9.7	Několik mýtů a pověr na závěr	278
9.8	Pro další studium.	280
10	Sociální ekonomika (Marie Dohnalová)	289
10.1	Úvod	289
10.2	Koncept sociální ekonomiky	290
10.3	Podpora sociální ekonomiky v Evropské unii	292
10.4	Definování sociální ekonomiky v zahraničí	293
10.5	Mezinárodní síť pro výzkum a informace o sociální ekonomice	295
10.5.1	Evropská výzkumná společnost EMES	295
10.5.2	Sociální ekonomika v EU – srovnávací analýza CIRIEC.	297
10.6	Sociální ekonomika v České republice	298
10.6.1	Prosazování sociální ekonomiky	298
10.6.2	Sociální ekonomika a organizovaná občanská společnost	300
10.6.3	Sociální podniky a zaměstnávání znevýhodněných osob.	301
10.7	Závěr	304

11	Organizace občanské společnosti a multikulturní výchova v České republice (<i>Dana Moree</i>)	308
11.1	Úvod	308
11.2	Etapy začleňování multikulturní výchovy v českém prostředí	311
11.2.1	Období 1989–1998	311
11.2.2	Období 1998–2004	314
11.2.3	Období 2004–2009	315
11.3	Multikulturní výchova v organizacích občanské společnosti	316
11.4	Koncepce, vývoj a směřování MKV	320
11.4.1	Identita a její pojetí v MKV	321
11.5	Identita a pedagogická praxe v programech OOS	325
11.6	Závěr	327
12	Rozmanitost občanské společnosti v Evropě (<i>Petr Jan Pajas</i>)	331
12.1	Úvod	331
12.2	Úpadek rozvinuté občanské společnosti v Evropě v první polovině 20. století	333
12.3	Specifika občanské společnosti v evropských zemích	337
12.3.1	Anglofonní Evropa	337
12.3.2	Frankofonní Evropa	338
12.3.3	Nizozemsko	339
12.3.4	Skandinávie	339
12.3.5	Evropské Středomoří	340
12.3.6	Německy mluvící státy Evropy	341
12.3.7	Postkomunistické státy střední Evropy	343
12.3.8	Státy Balkánského poloostrova	344
12.3.9	Pobaltské země	345
12.3.10	Východní Evropa	346
12.3.11	Shrnutí	349
12.4	Mezinárodní a nadnárodní spolupráce subjektů občanské společnosti v Evropě	349
12.5	Závěr	351
	Resumé	356
	O autorech	359
	Rejstřík	362

Seznam zkratk

ADRA	Adventist Development and Relief Agency (Adventistická agentura pro pomoc a rozvoj)
AV ČR	Akademie věd České republiky
CEPCMAF	Conférence Européenne Permanente des Coopératives, Mutualités, Associations et Fondations (Evropská stálá konference družstev, vzájemných společností, sdružení a nadací)
CIRIEC	Centre International de Recherches et d'Information sur l'Economie, Publique, Sociale et Coopérative (Mezinárodní centrum pro výzkum a informace o kolektivní ekonomice)
CPI	Corruption Perceptions Index (index vnímání korupce)
CRM	Cause Related Marketing (sdílený marketing)
CSR	Corporate Social Responsibility (společenská odpovědnost firem)
CVNS	Centrum pro výzkum neziskového sektoru
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČSFR	Československá federativní republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČSVTS	Československá vědecko-technická společnost
D	„dal“ v účetnictví
EK	Evropská komise
EMES	Emergence des entreprises sociales en Europe (Mezinárodní organizace pro výzkum sociální ekonomiky)
EP	Evropský parlament
EPO	evidované právnické osoby církví a náboženských společností

ERDF	Evropský fond pro regionální rozvoj
ESF	Evropský sociální fond
EU	Evropská unie
EVS	European Values Study
FS	Fond soudržnosti
HDP	hrubý domácí produkt
ICNL	International Center for Not-for-Profit Law (Mezinárodní centrum pro neziskové právo)
ICNPO	International Classification of Nonprofit Organizations (Mezinárodní klasifikace neziskových organizací)
IČ	identifikační číslo
IS CEDR III	Informační systém Centrální evidence dotací z rozpočtu
KAN	Klub angažovaných nestraníků
LZPS	Listina základních práv a svobod
MCE	Multicultural Education (multikulturní výchova)
MD	„má dáti“ v účetnictví
MKV	multikulturní výchova
MPSV	ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Severoatlantická aliance)
NDR	Německá demokratická republika
NGO	Non-Governmental Organization
NIF	Nadační investiční fond
NISD	neziskové instituce sloužící domácnostem
NNO	nestátní neziskové organizace
NROS	Nadace rozvoje občanské společnosti
ObchZ	obchodní zákoník
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
OKEČ	Odvětvová klasifikace ekonomických činností
OOS	organizace občanské společnosti
OP	operační programy
OP LZZ	Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost
OPS	obecně prospěšná společnost
OPU	Organizace pro pomoc uprchlíkům
OSN	Organizace spojených národů
OSŘ	občanský soudní řád

OZ	občanský zákoník
OŽ	Ostrovy života
PHARE	Poland and Hungary Aid for Reconstruction of the Economy (program EU na podporu středoevropských a východoevropských zemí usilujících o vstup do EU)
POSDCORB	Planning, Organizing, Staffing, Directing, Coordinating, Reporting, Budgeting (manažerská teorie)
PPI	Poradna pro integraci
ROH	Revoluční odborové hnutí
RVNNO	Rada vlády pro nestátní neziskové organizace
SCIC	Société Coopérative d'Intérêt Collectif (družstevní společnost kolektivního zájmu)
SOZE	Sdružení občanů zabývajících se emigranty
SRN	Spolková republika Německo
STEM	Středisko empirických výzkumů
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (manažerská metoda)
TACIS	Technical Aid to the Commonwealth of Independent States (program EU na podporu bývalých zemí Sovětského svazu)
UNDP	United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN)
USAID	United States Agency for International Development
VONS	Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných
WISE	Work Integration Social Enterprise (sociální podniky znovuzачeňující znevýhodněné osoby na trhu práce)
WVS	World Values Study (Světový výzkum hodnot)
YMCA	Young Men's Christian Association (Křesťanské sdružení mladých lidí)
YWCA	Young Women's Christian Association (Křesťanské sdružení mladých žen)
ZCNS	Zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností
ZDP	Zákon o daních z příjmů
ZNNF	Zákon o nadacích a nadačních fondech
ZOPS	Zákon o obecně prospěšných společnostech
ZRR	Zákon o regulaci reklamy
ZSO	Zákon o sdružování občanů

Úvodem o studiu organizované občanské společnosti

Marek Skovajsa, Marie Dohnalová

Občanský sektor představuje oblast lidské činnosti nacházející se mezi rodinou, trhem a státem. Vyplňují ji soukromá sdružení občanů zakládaná dobrovolně pro sledování potenciálně neomezeného množství cílů, jimž je společné pouze tolik, že to jsou cíle legální, neomezující osobní, politická nebo jiná práva občanů, a nepatří k nim snaha dosáhnout soukromého zisku ani přímého podílu na výkonu politické moci. Mezi občanskými sdruženími je mnoho takových sdružení, která se věnují podpoře veřejně prospěšných cílů, z nichž má užitek celá společnost nebo její nezanedbatelná část. Specifickou podobou svobodného sdružení občanů jsou církve a náboženské společnosti, jež mnohdy spolu s náboženskou činností vykonávají nejrozličnější charitativní funkce. Vedle spolků a církví tvoří občanský sektor další typy organizací, které občané zakládají a podporují proto, aby mohly sloužit veřejnému prospěchu. K nim patří zejména nadace, tj. soukromá sdružení majetku, jež slouží veřejně prospěšným aktivitám tím, že na ně poskytují prostředky. Nadace také podporují osoby, které se ne vlastní vinou nacházejí v obtížné situaci nebo představují mimořádný přínos pro společnost uplatněním svého talentu. Jiným typem organizací působících v občanském sektoru jsou obecně prospěšné společnosti poskytující veřejnosti široký okruh služeb v oblastech, jako je zdravotní a sociální péče, vzdělávání nebo kultura.

Sféra mimo rodinu, trh a stát se ve své moderní podobě rozvíjí už déle než dvě století, je úzce spjata s rozvojem demokracie, svobody jednotlivce a s uznáním základních i všeobecných lidských práv. Proto byl její vývoj zasažen příchodem totalitních režimů v první polovině 20. století. Po druhé světové válce a ještě výrazněji od osmdesátých let 20. století občanský sektor zaznamenal v celosvětovém

měřítku pozoruhodný rozkvět. Někteří autoři neváhají mluvit dokonce o „globální sdružovací revoluci“ (Salamon, 1994).

České země představovaly úrodnou půdu pro nadační činnost již od středověku a občanské sdružování se stalo významným společenským fenoménem hned po uvolnění politických poměrů v druhé polovině 19. století. Dynamický rozvoj občanských aktivit byl přerušen až po roce 1938, kdy nejprve nacionální socialismus a poté komunismus nadlouho potlačily spolu s demokracií také občanský sektor. K rychlé obnově občanského sdružování a nadací došlo v České republice po roce 1989, dnes jsou občanské organizace naprosto samozřejmou a nepřehlédnutelnou součástí života české společnosti.

Obnova českého občanského sektoru zahájená před 20 lety představuje proces vytváření společenského prostředí a legislativního i ekonomického rámce důležitého pro vznik a působení organizací mimo stát a trh. V roce 1990 zákon o sdružování občanů, sice ne tak precizní, jako byl v roce 1867 zákon o právu společovacím, umožnil zakládání skutečně svobodných občanských sdružení. Po pádu komunismu se znovu objevily také nadace, jejichž působení se až do roku 1950 s výjimkou období nacistické okupace řídilo ustanoveními rakouského občanského zákoníku z roku 1811. Přestože se nepodařilo prosadit navrácení majetku nadacím a většině spolků působících v českých zemích před druhou světovou válkou, vzniklo hned v roce 1990 ze spontánní iniciativy občanů několik tisíc nových občanských sdružení a nadací. Řada sdružení navázala na předchozí aktivity tzv. společenských organizací z doby komunistického režimu, zakládaných podle zákona o dobrovolných organizacích a shromážděních z roku 1951. Často došlo k tomu, že se místní uskupení celostátních společenských organizací osamostatnila a nabyla charakteru dobrovolných občanských sdružení. Nová sdružení byla zakládána proto, že chtěla uspokojovat potřeby nebo řešit problémy, které předchozí režim potlačoval nebo ignoroval. Dnes jsou takových aktivních organizací desetitisíce.

Nově zakládané nadace mnohdy vznikaly bez vazby na tradiční, ale již zapomenuté pojetí nadace, tj. bez nadačního jmění, a v očekávání, že jde o možnost shromažďovat prostředky na podporu iniciativ navrhovaných a uskutečňovaných občany, kteří nově získali občanské a politické svobody. V důsledku vydání nadačního zákona v roce 1997 existují dnes v České republice vedle nadací také nadační fondy a díky zákonu z roku 1995 rovněž obecně prospěšné společnosti.

S občanským sektorem se obyvatelé dnešních demokratických zemí setkávají prakticky neustále. Může jít o pomoc obětem ničivých přírodních katastrof, péči o zdravotně postižené osoby nebo třeba o zajištění stravy pro bezdomovce. Občanské nebo církevní organizace v současnosti doprovázejí člověka doslova

ve všech fázích jeho života, od asociací propagujících alternativní formy porodu až po hospice poskytující paliativní péči umírajícím. Sdružení slouží závažným i poměrně frivolním cílům, od péče o těžce nemocné děti až po recesistické kroužky. Mají podoby tradiční i moderní, od charitativních ústavů nebo institucí podporujících vědu, vzdělání a osvětu, jejichž historie je dlouhá několik staletí, až po úspěšnou internetovou encyklopedii Wikipedia, jež vznikla teprve před pár lety a představuje vlastně volné mezinárodní sdružení svých tvůrců. Sdružování občanů není výsadou jedné společenské vrstvy, ale je využíváno, i když s rozdílnou intenzitou, zástupci různých vrstev a skupin. Sféra občanského sdružování a soukromé filantropie je zkrátka a dobře tak rozmanitá a pestrá, jak pestrá a pluralitní je sama společnost. Je výrazem různorodosti usilování jednotlivců o soukromé cíle podle jejich vlastní volby, ale také solidarity a altruistického zájmu o osud druhých, které patří k lidské povaze neméně než v moderních společnostech tolik zdůrazňovaná snaha o maximalizaci vlastního užitku. V době, kdy občané jsou stále méně spokojeni s chováním politiků a mluví se o krizi legitimacy státních institucí, mají občanské organizace navíc nezastupitelný význam také v oblasti veřejné diskuse o tématech všeobecného zájmu a kontroly politické a ekonomické moci.

METODOLOGIE A TERMINOLOGIE

Oblast svobodných lidských aktivit a dobrovolného sdružování mimo rodinu, trh a stát je v běžné řeči, médiích, politických projevech i odborné literatuře označována různými názvy. Vedle občanského sektoru se u nás a v zahraničí používají termíny občanská společnost, neziskový sektor, třetí sektor, dobrovolnický sektor, nezávislý sektor nebo sociální ekonomika. Tyto termíny většinou míří ke stejnému nebo podobnému výseku sociální reality, ale liší se v přesném vymezení jeho hranic a také v rozdílném důrazu na jeho různé stránky. Nejednotnost terminologie používané pro označení sféry občanských aktivit mimo stát a trh je dána tím, že se jedná o oblast heterogenní a fragmentarizovanou, což souvisí s již zmíněnou pestrostí a pluralitou celé společnosti i cílů, o které sdružující se nebo altruisticky motivovaní jednotlivci mohou usilovat. Souvisí to také s různorodostí politických a kulturních tradic, v nichž se aktéři i pozorovatelé občanských aktivit pohybují a na jejichž základě formulují vlastní popisy této reality.

V této publikaci používáme termín občanský sektor pro označení sféry formálního a organizovaného sdružování občanů mimo trh a stát. Občanský sektor ovšem

nepokrývá celou sféru občanského jednání mimo rodinu, trh a stát, zahrnuje vedle formálních občanských organizací také nejrůznější neformální občanské aktivity, hnutí a shromáždění. Ve shodě s dlouhou tradicí evropského politického myšlení používáme pro označení tohoto širšího prostoru pojem občanská společnost. Protože občanský sektor tvoří organizovanou součást občanské společnosti, používáme také synonymně s termínem občanský sektor výraz organizovaná občanská společnost. Občanské organizace vyrůstají z podhoubí občanské společnosti a čerpají z ní své lidské, materiální, kulturní a hodnotové zdroje. To je důvod, proč považujeme termín organizovaná občanská společnost dokonce za výstižnější než občanský sektor a dáváme mu přednost, pokud to souvislosti výkladu a zvyklosti konkrétní disciplíny dovolují. Tím spíše upřednostňujeme termín organizovaná občanská společnost před pojmy neziskový, třetí, dobrovolnický nebo nezávislý sektor, z nichž se vytratila zřetelná vazba na občanskou společnost jako základ organizovaných aktivit, které tyto pojmy chtějí zachytit. Ze stejných důvodů také označujeme organizační útvary vznikající na půdě občanské společnosti jako organizace občanské společnosti (OOS) a tento termín používáme přednostně před pojmy neziskové, dobrovolné apod. organizace (viz podkap. 1.2).¹

Terminologická nejasnost kolem občanské společnosti má ještě jednu neméně důležitou příčinu. Je jí fakt, že k oblasti sociálního života, kterou tento pojem označuje, přistupuje z různých hledisek celá řada společenskovedních disciplín: právo, politická teorie, politologie, sociologie, ekonomie, veřejná politika, mezinárodní vztahy i další. Každá z těchto disciplín uplatňuje svá vlastní východiska a svou vlastní specifickou terminologii. Pokusy souhrnně zpracovat problematiku občanské společnosti se nevyhnutelně musí vypořádat s problémem křížení disciplín, jejich konkurujících si nároků na platnost a odlišné terminologie. Tím je také řečeno, že tato publikace ve snaze podat pokud možno celistvý pohled na organizovanou občanskou společnost využívá a propojuje různé disciplinární perspektivy. Do knihy přispěli představitelé a představitelky celé řady oborů zahrnujících sociologii, právo, ekonomii, management, vědu o vzdělávání, politickou filozofii a politologii.

¹ Termín organizace občanské společnosti v české odborné literatuře použila Tereza Pospíšilová-Vajdová ve výzkumu *Index občanské společnosti pro mezinárodní občanskou síť CIVICUS*, později také další autorky (Vajdová, 2005; Rakušanová a Stašková, 2007). Výraz organizace občanské společnosti (*civil society organizations*, CSOs) se v posledních letech stává v zahraničí rozšířenější v praxi i v akademických publikacích, kde do určité míry nahradil starší označení „nevládní“ nebo „neziskové“ organizace.

Kolektiv autorů se snažil shrnout co nejprehlednější a nejprístupnější formou současný stav bádání v teoretické oblasti i na poli empirického výzkumu české organizované občanské společnosti a současně posunout hranice našeho poznání v této sféře dopředu. Jedním ze záměrů publikace je přispět k vyjasnění terminologie pro oblast organizované občanské společnosti, která dosud na mezinárodní úrovni ani v ČR není jednotná a ustálená, a navázat přitom na podobné dřívější snahy (Frič a Goulli, 2001; Škarabelová, 2005). Proto je věnována značná pozornost definování pojmů a výkladu terminologie, ale také přehledu teoretických koncepcí, o něž se pojmosloví opírá. Kromě toho autoři a autorky předkládají a zasazují do širších souvislostí původní výsledky vlastního výzkumu teoretické i empirické povahy. V různých kapitolách se uplatňují pojmová analýza, teoretická argumentace, právní analýza, kvantitativní metody sloužící k vyhodnocení primárních a sekundárních dat, analýza dokumentů i další přístupy. Ve snaze o úplnost a s cílem oslovit co nejširší okruh čtenářů jsou do knihy zařazeny texty věnované aplikovaným oborům, jako je management a účetnictví, a texty od autorů, kteří nejsou čistými akademiky, ale mají za sebou mnoholeté zkušenosti z působení v organizované občanské společnosti. Všechny kapitoly společně vytvářejí celek, který, jak věříme, poskytuje pestrý multidisciplinární soubor pohledů na realitu dnešní organizované občanské společnosti.

VÝZKUM ORGANIZOVANÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI VE SVĚTĚ

Výzkum organizované občanské společnosti není ve světě už dávno „prázdným místem na mapě“, čekajícím teprve na první badatele, akademické instituce a grantové agentury ochotné věnovat mu pozornost, ale představuje dobře zavedenou a bohatě vnitřně strukturovanou specializaci, která se rozvíjí v rámci klasických disciplín i v různých interdisciplinárních podobách. Centra pro výzkum občanské společnosti, neziskového sektoru, dobrovolnictví, filantropie apod. vznikala od osmdesátých let 20. století na desítkách univerzit a výzkumných institucí v USA a o něco později se rozšířila také do západní Evropy a do dalších regionů. V posledních desetiletích začala vycházet řada renomovaných vědeckých časopisů zaměřených na výzkum organizované občanské společnosti, jako třeba *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, *Journal of Civil Society*, *Voluntas* nebo *International Journal of Not-for-Profit Law*. Publikační produkce v tomto oboru v současnosti zahrnuje stovky knih a tisíce, ne-li desetitisíce odborných článků. Celkem dvakrát už v USA vyšla reprezentativní příručka pro výzkum neziskového sektoru předklá-